

Családi ügyek – Orániai Vilmos és a Habsburgok V. Károly lemondása után

A Habsburgok és a Nassauiak, akik együttműködtek V. Károly uralkodása idején, élesen összecsaptak egymással II. Fülöp idejében, úgyannyira, hogy Nassaui Vilmos, Oránia hercege a holland lázadás vezetőjévé vált. *Liesbeth Geervers*, az Utrechti Egyetem tanára a németalföldi események hátterét kutatta, s arra a következtetésre jutott, hogy II. Fülöp és Orániai Vilmos ellentétének, s a Habsburg-család két ágra szakadásának jórészt a dinasztiaihoz fűződő eltérő azonosságtudatuk volt az oka. Fülöpben egyre erősödött a spanyol dinasztikus identitás, Vilmos viszont nem tudott vagy nem akart szakítani német családi identitásával.

A kérdés az, hogyan vált két dinasztia kölcsönösen előnyös, barátságos kapcsolata hirtelen oly ellenségesé. Míg a ghenti születésű V. Károly hatalmas birodalom uralkodója volt, a német születésű Orániai Vilmos kiszakította e birodalomból a későbbi Holland Köztársaságot. Hogyan történhetett meg, hogy a Károly által kedvelt Vilmosnak éppen Károly fia, Fülöp lett a halálos ellensége?

A szerző a dinasztíát olyan kulturális entitásnak tekinti, melynek tagjai egy hosszú láncban összekapcsolják az elődöket és a majdani utódokat. A családhoz tartozás nem csupán birtokot és rangot jelent, hanem a mentalitás, a vallás, a családtagok közti kapcsolatok, a közös családi történelem és bizonyos gyakorlati tevékenység is öröklődik közöttük. A dinasztia közös emlékezetét mítoszok, elbeszélések, hagyományok alkotják, melyeket a generációk továbbadnak egymásnak. Kulturálisan ezt az identitást a családtagok portréi, a genealógiai táblázatok, a családi sírboltok, festmények, szobrok, ünnepségek őrzik. Politikai megközelítésben a dinasztikus azonosságtudatot a család kiemelkedő történelmi, genealógiai képviselőinek, a dinasztia ágainak, épületeinek, bútorainak története, megőrzése tartja életben. *Liesbeth Geervers* szerint a dinasztikus identitás vizsgálata esetenként hozzájárulhat bizonyos történelmi szereplők kapcsolatainak megértéséhez, de ezt a lehetőséget a történészek ritkán használják ki.

Nem kaptak figyelmet eddig a dinasztikus elem, s a bonyolult rokoni kapcsolatok II. Fülöp és Orániai Vilmos megromlott viszonyának elemzése során sem. Az okokat többnyire azzal magyarázták, hogy egy abszolutisztikus hajlamú katolikus monarcha és a vallásról s a többiek részvételével történő uralkodásról erasmuszi elveket valló arisztokrata kerültek egymással szembe. *K. W. Swart* dán történész említette ugyan, hogy Vilmost családi büszkesége és lutheránus rokonainak védelmezése vezette harcba Fülöp ellen, és Fülöp is saját családi becsületének megmentése érdekében rabolta el 1567-ben Vilmos fiát, s vitte Spanyolországba, de nem mutatta be az ellenségeskedés kialakulásának folyamatát, okait.

Milyen dinasztikus hatások érték Fülöpöt? Őt teljes mértékben spanyolnak tartják. A spanyol udvarban nevelkedett, nem is tudott franciául, amely miatt a németalföldiek idegennek tekintették. Családi hovatarozása fontos volt számára. Minden erővel védelmezte dinasztiajának Istentől kapott domíniumait és a katolikus vallást, amely ősei vallása volt.

A holland lázadást nem lehet megérteni anélkül, hogy ne vizsgálánánk az 1560-as évek német politikáját. V. Károly lemondását zűrzavaros idők követették, Károly hagyatékának felosztásakor vált ketté a Habsburg család károlyi és ferdinándi ágra. Fülöp örökölte Károly domíniumainak jórészét, de magát a birodalmat nem. 1562-ben ugyanis Miksa főherceget választották meg római királynak. A felosztás következtében kockán forgott a birodalom és Németalföld kapcsolata is.

Károly maga is tudta, hogy konfliktusok lesznek az utódlása kapcsán. A Habsburg-császárok már a XV. században kimondták, dinasztiajuk *Domus Austriae*, hogy ezzel megerősítsék dinasztikus egységüket. A családban a trónutódlás ugyan a primogenitura elve szerint működött, azonban III. Frigyes császár (1415–93) úgy vélte, a primogenitura doktrínáját pragmatikusan, a dinasztia érdekei szerint kell alkalmazni, és akkor is egységként kell viselkednie a dinasztia-nak, ha a primogenitura nem tud megfelelő vezetőt kínálni. A *Domus Austriae* elvben egyesítette a Habsburg Birodalmat a dinasztia uralma alatt, a gyakorlatban azonban nem szüntette meg a viszályt a károlyi és ferdinándi ág között. A Habsburgok inkább a felosztható örökségre és a főhercegek együttműködésére koncentráltak, nem a primogenitúrára. Ezt a tendenciát nemcsak a *Domus Austriae*-filozófia erősítette, hanem a dinasztia vagyonának gyarapodása is. A XVI. században a család uralma alá tartozott Ausztria, Németalföld, Spanyolország, Itália fele, Cseh- és Magyarország.

A Habsburgok osztrák ágában az örökség felosztása 1617-ig volt jellemző. Ekkor elfogadták a primogenitúra elvét. A károlyi ágban és Kasztília-ban viszont már korábban is az elsőszülötté volt az uralkodás joga. Ezen az

alapon lett Kasztília királya az egyébként idegen, ghenti születésű Károly 1516-ban, de neki már kasztíliai nevelésben kellett részesítenie a fiát, Fülöpöt. Károly lemondása után ismét megerősítették a primogenitúra hagyományát. Ezt támogatta az 1548-as Pragmatica Sanctio is, mely kimondta Németalföld oszthatatlanságát. A primogenitúra elv azonban nem volt mindenütt érvényben: Fülöp Kasztíliát a fiára hagyta, Németalföld déli részét viszont a lányára. Vagyis a kétféle öröklési rend különböző területeken egy időben is érvényesülhetett.

Aragóniai Ferdinánd és I. Miksa császár eleve úgy gondolták, hogy megsztják a birodalmat Károly és öccse, Ferdinánd között. 1531-ben Ferdinándot római királlyá választották. Liesbeth Geevers szerint ez volt az az esemény, amelytől a Habsburg Birodalom osztrák és spanyol ágra szakadását számolhatjuk. Károly, persze, a fiát szánta utódjának a birodalom trónján. Ferdinánd viszont a primogenitúrára hivatkozott. A két testvér között csúnya harc kezdődött, amely végül a nővérük, Magyarországi Mária közvetítésével úgy végződött, hogy Ferdinándnak római királyként elő kell segítenie, hogy utóda ne a saját fia, Miksa, hanem a Károly fia, Fülöp legyen majd. A döntés megkeserítette Miksa és Fülöp, valamint a német választófejedelmek és Károly viszonyát.

A másik konfliktust Németalföld birtoklása okozta. A terület Károly nővérének, Máriának volt a hozománya, akit Ferdinánd fiának, Miksának szántak feleségül, ezzel Miksa kezére juttatva a tartományt. Ugyanekkor Fülöp felesküdt mint Németalföld örököse és ura. Fülöp tehát a tartomány ura, azonban Miksa, a császári cím birtokában szuverenitást szerzett Németalföld fölött, és Fülöp bosszúságára be is avatkozott az ügyekbe. Ráadásul, mivel ekkor Fülöpnek nem volt megfelelő örököse, a Miksa gyermekei igényt tarthattak a spanyol trónra.

A birodalom gyakorlatilag tehát két ágra szakadt, Németalföld a Fülöpé lett, de a birodalom kisiklott a keze közül. Mindeközben a spanyol és a német területek arisztokratái között szorosak maradtak a kötelékek. A németalföldi urak birodalmi hercegi családokkal házasodtak össze, illetve német hercegek németalföldi birtokokat kaptak Károlytól. Bár a XVI. században kialakulóban volt a németalföldiek nemzeti tudata, az arisztokrácia körében elmosódott, hogy valaki német vagy németalföldi. A tartományok arisztokráciája számára emelkedést jelentett, ha politikai karrier vagy házasság révén a birodalomhoz kapcsolódhatott. Orániai Vilmos maga is ápolta német kötődéseit, sőt egy megjegyzéséből az derül ki, hogy a birodalmat tekintette hazájának.

A Nassaui ház német dinasztia volt, és német szokás szerint felosztották a vagyont a felnőtt fiúk között. A XV. században több ágra szakadt a família: volt egy németalföldi nassau–bredai ág, és egy német nassau–dillenburgi

vonal. A két ág jó viszonyban volt egymással, és szívesen kapcsolódott a birodalom arisztokráciájához. Orániai Vilmos családi hagyományát követve először egy németalföldi örökösnyt vett feleségül, másodszer egy német választót, egy hercegnőt. A lutheranus vallás megjelenése ismét megosztotta a családot, és amikor a Nassau–Breda ág feje meghalt, a család úgy döntött, egy soron következő lutheránus nagybácsi helyett a katolikus Vilmos örökölje a patrimoniumot. A feltétel az volt, hogy katolikus nevelésben részesüljön a Habsburg udvarban. Vilmos leveleiből kiderül, ő mindkét ág fejének tekintette magát. A család, hűséges szolgálataiért, fontos németalföldi hivatalokat kapott Károlytól. Vilmost a császár már 22 éves korában államtanácsossá és az Aranygyapjú lovagjává, majd 26 évesen tartományi kormányzóvá nevezte ki. A fiatalember otthon volt Németalföldön, és jogot formált rá, hogy beleszóljon a brüsszeli politikába.

A tanulmány szerzője rámutat, hogy a Nassauiak, a család németalföldi és német rokonai révén, kapcsot jelentettek V. Károly birodalmának két része között. A császár lemondásakor Vilmos jelenthette a két rész egyesítését. Ugyanakkor Fülöp is igyekezett jó viszonyban lenni a német választófejedelmekkel, ugyanis német területekről tudta feltölteni a hadseregét. A németek viszont félték Fülöptől, attól tartottak, üldözni fogja őket lutheránus vallásuk miatt. Fülöp, hogy javítsa kapcsolatát a birodalom német hercegeivel, Vilmost és Egmont gróftot küldte követségbe hozzájuk, melyet azok rokonságotatással, házasságok előkészítésével kötöttek össze. Ahelyett, hogy híveket toboroztak volna Fülöpnek, saját maguknak szereztek támogatókat. Főként Vilmos barátkozott a birodalmi hercegekkel.

Vilmos második házassága szintén bosszantotta Fülöpöt. Szász Annát vette feleségül, aki, nem elég, hogy lutheránus volt, de V. Károly ellenségeinek, Szász Móricnak a lánya, Hessei Fülöpnek az unokája volt. Vilmos azzal érvelt Fülöp előtt, hogy a német hercegekben barátokat nyer Fülöp számára, egyébként pedig, Károly megengedte a házasságot katolikusok és lutheránusok között, továbbá, hogy a családja, a Dillenburger–Nassauiak is elvárták ezt a házasságot.

Bonyolította a helyzetet, hogy 1562-ben római királyválasztásra került sor. Erre a címre Ferdinánd fia, Miksa volt az esélyes, bár ellene szólt lutheránus vonzódása. Szász Ágoston választófejedelem a lutheránus II. Frederick dán királyt támogatta. Ilyen körülmények között különösen fontos volt Ágoston unokahúgának, Annának a házassága Vilmostal, melynek így volt némi Habsburg-ellenes színeze.

Anna személyével az is baj volt, hogy Németalföldön a lutheri vallás nagyszonyának tekintették, és Fülöp meg Granvelle kardinális tartottak tőle, hogy

Anna rossz hatással lesz Brüsszelben. A házasságot megakadályozni azonban nem tudták. Ugyanekkor Fülöp megtiltotta németalföldi nemeseinek, hogy részt vegyenek Frankfurtban 1562-ben Miksa római királlyá választásán. Vilmos és barátai, persze, ott voltak, nyíltan barátkoztak a német hercegekkel. Granvelle meg volt győződve, hogy Frankfurtban összeesküvést szőttek. Németalföld birtoklása szintén konfliktust okozott. Magától értetődőnek tűnt, hogy V. Károly után Fülöp lesz a tartomány ura. Mégis erős vetélytársnak bizonyult Miksa, hiszen Károly a lányára, Miksa feleségére hagyta az országot. Emellett a tartomány nemessége is inkább Miksát óhajtotta urának. Évekkel később hasonló volt a helyzet: a rebellis States General Mátyás főherceget, Miksa fiát támogatta Don Juannal szemben, akit Fülöp nevezett ki Németalföld helytartójává. Mindenesetre Vilmos nem volt lojális a károlyi ághoz. Úgy tűnik, állapítja meg a szerző, hogy az arisztokrácia, különösen pedig Vilmos inkább I. Ferdinándot majd II. Miksát tekintette V. Károly örökösének, nem pedig II. Fülöpöt.

Ami Vilmos vallási hovatartozását illet, nemcsak hogy lutheránus nőt vett feleségül – aki aztán hozzá nem illőnek bizonyult –, hanem gyermekei névadásával is lutheránus kötődését hangsúlyozta. A keresztnévvel ki lehetett fejezni a családi identitást, a patrónushoz való hűséget, meg lehetett erősíteni a politikai szálakat. Nos, Vilmos első házasságából származó gyermekei a németalföldi Habsburgok neveit kapták, a második feleség gyermekei azonban már a Szász és Hesse családban divatos keresztnéveket viselték. (A tanulmányban ezek pontos részletezése olvasható.)

Nem tudni, vajon Vilmos szándékosan házasodott Fülöp akarata ellenére, vagy pedig nem tudott német rokonaival szembe szállni. Úgy gondolhatta, az augsburgi vallásbéke 1555-ben már legalizálta a lutheránus vallást, emellett Miksa is szoros barátságban volt Szász Ágostonnal. Fülöp, persze, egészen másképpen látta a dolgokat. Úgy vélte, a protestantizmus súlyos fenyegetést jelent Németalföld vallási egységére és stabilitására nézve. Vilmos a Habsburgok birodalmi érdekeit szolgálta, ám ezek nem voltak azonosak közvetlen urának, Fülöpnek az érdekeivel.

Mégis furcsa, hogy Vilmos házassága ennyire aggasztotta Granvellát és Fülöpöt. Elizabeth Geever szerint valójában Vilmosnak a birodalmi ambíciói és kapcsolatai voltak elfogadhatatlanok a számukra. Ahelyett, hogy Fülöp a saját hatalmát erősítő alapnak tekintette volna ezeket a kapcsolatokat, ahogy V. Károly tette, egyre növekvő gyanúval nézett Vilmosra. Ő maga ugyanis nem lehetett a birodalom császára, ezért is fordult a spanyol Habsburg hagyományok felé. Ezt a spanyol orientációt jelzi többek között az, hogy nyolc gyermeke többségét spanyol szentek nevére kereszteltette (ezt a tanulmány részletezi). Fülöp egyre erősödő spanyol orientációjában

persze az is szerepet játszott, hogy a kasztíliai korona birtokairól, az Indiák-ról származtak az állam jelentős jövedelmei.

Elizabeth Geever megállapítja, hogy mindkét család a saját dinasztikus hagyományai szerint cselekedett. E dinasztikus identitástudatot a neveltetés, az öröklött szokások és a házasságkötések formálták. Fülöp tettei e dinasztikus identitás hajlékonyságát, alkalmazkodási képességét tükrözik. Képes volt új, spanyol arculatot teremteni a család egyik ága számára. (Megjegyezhetjük azonban, hogy ez ellene mond Fülöp közismert merevségének, bürokratizmusának, például az Armada irányítása során tanúsított hajhatatlanságának 1588-ban.) Vilmos viszont nem tudott elszakadni saját családi hovatartozásától. A patrónus-kliens kapcsolatokban szintén változás történt. Vilmos egyaránt volt Habsburg- és Szász-kliens, de soha nem lett a spanyolországi Habsburg-ág vazallusa. Ez elfogadható volt Károly és II. Miksa számára, Fülöp számára viszont már nem.

1555 után nyilvánvalóvá vált, hogy a Habsburg-család két ágra szakadt. V. Károly burgundiai-birodalmi mentalitásának örököse az osztrák ferdinándi ág lett, míg a spanyol károlyi ág, távolodva a birodalomtól, saját, ibériai gyökerekre támaszkodott. Harcra ugyan sosem került sor közöttük, de a szakadás nemcsak terület-megosztásban nyilvánult meg, hanem komolyan kiélezte már Fülöp és Miksa amúgy sem felhőtlen viszonyát, majd Fülöp és Vilmos kapcsolatát. Fülöp nem nézte jó szemmel sem azt, hogy Miksa beavatkozik a németalföldi ügyekbe, sem azt, hogy Vilmos jó viszonyt épít ki a német fejedelmekkel. Kettőjük egymáshoz és a birodalomhoz fűződő viszonya fontos alakító tényező lett a következő évek zűrzavaros eseményeiben. Vilmos és a Nassau-család kapcsolata a birodalomhoz és a német fejedelmekhez generációkon át megfelelt a Habsburgoknak, azonban az új spanyol ág létrejöttétől fogva ez már fenyegetővé vált Fülöp számára. Tulajdonképpen Vilmos német kötődése nem volt újdonság, de ennek egy Habsburg részéről való elutasítása már igen. Ennek a két család között kialakult érdekellentétnek bizonyosan szerepe volt a holland forradalom kitörésében, illetve abban, hogy Fülöp hiába várta vazallusának segítségét a lázadások letörésében. Ez a tanulmány tehát adalék lehet ahhoz a vitához, hogy van-e, és milyen szerepük van a fejedelmeknek a történelem formálásában.

Liesbeth Geever: *Family Matters: William of Orange and the Habsburgs after Abdication of Charles V. (1555–67)* (Családi ügyek. Orániai Vilmos és a Habsburgok V. Károly lemondása után). *Renaissance Quarterly*, 63. évf. 2. szám. 2010 nyara, 459-490. o.

Fodor Mihályné